

Lucie Šmídová (ed.)

**Korespondence
Josefa Zvěřiny
a Aleny Falerské**

**Korespondence Josefa Zvěřiny
a Aleny Falerské**
1971-1975

Lucie Šmídová (ed.)

Recenzovali:

PhDr. Jan Synek

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Publikace byla podpořena projektem Progres Q01 -
Teologie jako způsob interpretace historie, tradic
a současné společnosti.

Vydala Univerzita Karlova,

Nakladatelství Karolinum

Praha 2020

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Lucie Šmídová, 2020

Afterword © Vojtěch Novotný

© Alena Falerská - heirs, Josef Zvěřina - heirs

ISBN 978-80-246-4425-7

ISBN 978-80-246-4435-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

*Nejsobečtější jsou ti, kdož se titánsky pachtí za nadlidskými
vidinami a skutky. Člověk se nevysulékne ze své kůže a nezmmoží své síly.
Jen drobné mince jsou z ryzího kovu v tomto slzavém údolí.*

Egon Hostovský

Obsah

Předmluva	9
I.	11
Úvod	12
Josef Zvěřina v letech 1913–1970	17
Alena Falerská v letech 1930–1970	29
Praskolesy	38
Správa, údržba a opravy církevních nemovitostí	40
Pastorace v Praskolesích a Lochovicích	45
Život na faře	46
Přátelství Josefa Zvěřiny a Aleny Falerské	52
Zvěřinova pozice v církvi	61
Zvěřinův odchod z pastorace v Praskolesích	65
Závěr	67
II. Korespondence	69
III. Přílohy	169
Hovory k sestřám	170
Radostná zvěst do nového života. Katecheze snoubencům (Verze 1)	174
Radostná zvěst do nového života. Základní katecheze snoubencům (Verze 4)	189
Doslov (Vojtěch Novotný)	200
Ediční poznámka	202
Soupis použitých pramenů a literatury	203
Seznam zkratk	207
Jmenný rejstřík	208

Předmluva

Josef Zvěřina byl výjimečný člověk obdařený mnoha dary, ale také stíhaný mnoha ranami osudu. Pro většinu Zvěřinova života platí, že velmi obtížná období střídala období „pouze“ náročná a naopak. Úkoly, které před Zvěřinu život kladl, byly a jsou pro mnohé jen těžko představitelné. Ani s Alenou Falerskou se život nemazlil. Za války jí popravili otce a v době, kdy si psala se Zvěřinou, již byla vdovou. Jejich vzájemná korespondence z let 1971–1975 však nepodává obraz dvou vyčerpaných, neřku-li zlomených lidí. Právě naopak. Zjevná činorodost a lehkost čišící z mnoha dopisů může být pro ty, kdo neznají kontext jejich životů, až zavádějící ve smyslu představy o určité nenáročnosti lidské existence v Československu v první polovině 70. let 20. století – vždyť oba autoři věnovali tolik času čtení, psaní, setkávání s přáteli a podobně.

Zde uveřejněná korespondence, byť se k teologickým tématům opakovaně vrací, není dialogem dvou rovnocenných partnerů-teologů. Alena Falerská, ač velmi inteligentní žena s vynikající formulační schopností, je na poli teologickém začátečnicí, která navíc ze svých představ neholdá příliš ustupovat. To ovšem neznamená, že čtenáři budou o teologii Josefa Zvěřiny zcela ochuzeni – kromě řady explicitně projevených teologických názorů je možné „jeho“ teologii odvodit i z postojů a činů, z nichž část je v dopisech zachycená.

Za povzbuzení k vydání této korespondence i napsání úvodní studie vděčím prof. PhLic. Vojtěchu Novotnému, Th.D., děkanovi Katolické teologické fakulty UK a též vynikajícímu znalci Josefa Zvěřiny, kterému ze srdce děkuji za podporu a pomoc spočívající mimo jiné v trpělivém vysvětlování neznámých pojmů i souvislostí, ale také a zejména v identifikaci celé řady Zvěřinových textů, o nichž se v dopisech hovoří, ale z pochopitelných důvodů k nim nejsou uvedeny citace.

Za pečlivost, s níž uchovávají rodinné památky, i za velkorysost, s jakou se jich dokáží vzdát, děkuji neteřím Aleny Falerské Mgr. Ivě Vítků a MUDr. Janě Žmolíkové, které mi věnovaly pozůstalost po Aleně a Františku Falerských, včetně zde uveřejněné korespondence. Většinu této pozůstalosti jsem věnovala Archivu Národního muzea, kde je nyní k dispozici v rámci osobního fondu František Falerski (viz odkazy dále v této knize). Za všestrannou vstřícnost také děkuji Jiřímu Vaníčkovi, synovci Josefa Zvěřiny a jeho synovi Ing. arch. Jiřímu Vaníčkovi.

Za vstřícnost při poskytování odborných konzultací i sdílení svých vzpomínek dále děkuji:

Sestře Benediktě OSU
PhDr. Polaně Bregantové
Mgr. Josefu Faktorovi
JUDr. Vladimíru Fišerovi
Prof. PhDr. Tomáši Halíkovi, Th.D.
JUDr. Ing. Marii Kolářové, Th.D.
Sestře Nives OSU
Doc. PhDr. Liboru Ovečkovi, Th.D.
MUDr. Dagmar Pohunkové
Heleně Radkovské
Prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi, Ph.D.
Jiřímu Ryantovi
Doc. PhDr. Mirei Ryškové, Th.D.
Prof. PhDr. Janu Sokolovi, CSc., Ph.D.
PhDr. Janu Stříbrnému
PhDr. Janu Synkovi
Doc. PhDr. Jaroslavu Šebkovi, Ph.D.
Magdaleně Šimečkové
Ing. Jarmile Špryňarové
PhDr. Ludmile Vachtové

a samozřejmě také JUDr. Aleně Falerské, s níž jsem neměla možnost se osobně potkat, ale která si schovávala nejen korespondenci, kterou od Josefa Zvěřiny obdržela, ale také kopie vlastních dopisů a mnohé další dopisy a dokumenty, jež dnes mohou přispět k lepšímu poznání naší minulosti.

I.

Úvod

Život Josefa Zvěřiny (1913–1990) v letech jeho působení v Praskolesích (1971–1975) nebyl dosud systematicky zpracován. Jedná se o období, pro něž je typická velká roztržitost Zvěřinových aktivit, a to jak ve smyslu obsahovém, tak územním. Zvěřina kněžsky působil ve své farnosti, resp. farnostech – byl jmenován administrátorem i v sousedních Lochovicích. Praskoleská fara i kostel potřebovaly značné opravy a tak kromě pastorače bylo nutno vynaložit nemalé úsilí i v tomto směru, protože zejména fara byla nejen Zvěřinovým domovem, ale také místem intenzivního setkávání. Zvěřina také kupříkladu často jezdil za voršílkami, řeholními sestrami působícími v cca 50 km vzdáleném Ročově. Nejen jeho stárnoucí rodiče a oficiální působení například v Teologické komisi, ale také přátelé a samizdatové aktivity byli příčinou Zvěřinových četných návštěv Prahy. Nadto psal teologické texty a udržoval čilou korespondenci, o čemž svědčí i dopisy publikované v této knize.

Alena Falerská, jedna z řady žen, které měly k Josefu Zvěřinovi poměrně blízko, je v této úvodní studii upozaděna. Neznamená to však, že bude v české historiografii opominuta. Kromě toho, že je jí věnován určitý prostor v monografii o jejím manželovi Františku Falerskim,¹ budou její osudy předmětem samostatné studie.

Zde publikovaná korespondence s Alenou Falerskou představuje jeden z klíčových pramenů pro zkoumání Zvěřinova života v tomto období. Nedochovala se bohužel celá. Chybějící dopisy můžeme předpokládat tehdy, když jiné odkazují nebo reagují na určitou skutečnost, která v dochovaných dopisech není uvedena. I když připustíme, že se v některých případech může jednat o pokračování konverzace skuteč-

1 Šmidová, Lucie, *Tři životy. František Falerski – skaut, politický vězeň a osobnost K 231*, Praha 2018.

něné po telefonu či při osobním setkání, nelze fakt, že jednotlivé dopisy na sebe v řadě případů nenavazují, vysvětlovat pouze takto. Existenci některých nedochovaných Zvěřinových dopisů máme navíc doloženou nepřímo v korespondenci, kterou paní Alena vedla s PhDr. Ludmilou Vachtovou (viz dále).

Součástí dochovaného konvolutu vzájemné korespondence byly Zvěřinovy texty, z nichž některé tvořily přílohy jeho dopisů. Konkrétně se jedná o stať „Svět je mnohorozměrný“, samizdatovou (?) brožuru *Katecheze snoubencům* a tři kapitoly *Hovorů k sestřám* – Vydanost, O sesterství a Hrátky se smutkem. Jak vidno z následující korespondence, není možné přesně stanovit, ke kterým dopisům byly tyto texty přiloženy a navíc se texty dostávaly k paní Aleně i jinou cestou. Je však jisté, že počet Zvěřinových textů, které byly předmětem vzájemného dialogu obou pisatelů, byl vyšší, než kolik se jich mezi dopisy dochovalo. V průběhu četby také zjistíme, že není možné identifikovat počet verzí jednotlivých probíraných textů a nadto se v některých případech nepodařilo texty, o nichž je v korespondenci řeč, vůbec identifikovat.²

Úvaha Hrátky se smutkem byla do této publikace zařazena jako příloha, protože zřejmě dosud nebyla publikována v českém jazyce. Zvěřina však tento text publikoval v italštině.³ Dokument nazvaný Seznam „Hovory k sestřám“, uložený spolu s úvahami v Národním archivu ve fondu Centrum dějin české teologie, Pozůstalost Josef Zvěřina,⁴ obsahuje 34 položek včetně „Vydanosti“ a „O sesterství“⁵, avšak úvaha „Hrátky se smutkem“ do seznamu zařazená není, třebaže je v nadpisu této úvahy explicitně uvedeno, že se jedná o cyklus *Hovory k sestřám*. Seznam neobsahuje jméno osoby, která jej sestavila, datum, kdy byl zpracován, dataci jednotlivých textů ani žádné jiné indicie, z nichž bychom mohli usuzovat, proč úvahu o smutku neobsahuje. O této úvaze, resp. její české verzi, se nezmiňuje ani Zvěřinova bibliografie.⁶

Důvody, které vedly Zvěřinu k tomu, že paní Aleně svoje texty nabízel (a dodejme, že Zvěřina samozřejmě nebyl tak sebestředný, aby nabízel pouze svoje texty), byly v zásadě dva. Některé byly zamýšleny jako studijní materiál, zatímco k jiným se měla vyjádřit jako kritik. Zvěřina

2 Příkladem textu, který nelze při nejlepší vůli identifikovat, je text zmíněný v dopise 65.

3 Zvěřina, Josef, Dialogo sul dolore, in: *Il coraggio di essere Chiesa*, Bologna 1978, s. 140–141 (nepřevzato do českojazyčné mutace Zvěřina, Josef, *Odvaha být církví*, ed. A. Opasek, Mnichov 1981).

4 NA CDČT, Pozůstalost Josef Zvěřina, nezpracováno.

5 Srov. Zvěřina, Josef, O sesterství, in: *týž, Odvaha být církví*, ed. A. Opasek, Mnichov 1981, s. 94–97 a Zvěřina, Josef, Vydanost, *tamtéž*, s. 97–99.

6 Novotný, Vojtěch, *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*, Praha 2013, s. 471–508.

samozřejmě svou přítelkyni nežádal o teologický názor, ale zajímalo ho, zda se mu skutečně daří vyjádřit to, co má v úmyslu sdělit. Vyjadřovací schopnosti paní Aleny byly nadstandardní⁷ a navíc – na rozdíl od Zvěřiny – byla v mnohem intenzivnějším kontaktu s necírkevním prostředím a dovedla si tedy představit, jak na jeho sdělení budou reagovat lidé vně římskokatolické církve. Tento Zvěřinův pro někoho možná až překvapivě pokorný postoj byl pro něj typický. Pamětníci vzpomínají, jak respektoval kritiku Oto Mádra⁸ i připomínky svých studentů.⁹ Konkrétní výsledek vlivu paní Aleny na Zvěřinův text je však možné sledovat pouze u „Radostné zvěsti do nového života. Základní katecheze snoubencům“, která je čtvrtou verzí textu původně nazvaného „Radostná zvěst do nového života. Katecheze snoubencům“.¹⁰ V ostatních případech nevíme, jak vypadal text původní, ani přepracovaný. Nicméně i tento jediný případ dosvědčuje, že Zvěřina bral připomínky paní Aleny vážně a byl ochoten plod své práce zásadně přepracovávat. Paní Alena se k textu vyjadřovala po stránce obsahové i stylistické, a jak uznal sám Zvěřina, byla de facto jeho spoluautorkou. Tato brožurka, jak ostatně napovídá již sám název, je určena snoubencům, kteří chtějí mít svatbu v kostele. Kromě toho, že se jedná o nově objevený text, který nefiguruje v Novotného bibliografii, je možné částečně sledovat jeho postupný vznik i díky zde uveřejněné korespondenci. V dopise 54 paní Alena vysoce pravděpodobně analyzuje první verzi, v dopise 58 a 59 se vyjadřuje k verzi druhé či třetí a v dopise 60 již píše o verzi čtvrté, ale protože, jak z dopisu vyplývá, byla zde ještě možnost dalších – redakčních – zásahů, je i tato verze popsána jejími připomínkami (k redakčnímu zásahu skutečně došlo – viz dopis 61).

Pozůstalost Aleny Falerské obsahovala i Zvěřinovu stať „Dobro a zlo v umění“, kterou autorka této studie mylně považovala za text Františka Falerského, protože – ač nepodepsaný – byl uložený mezi jeho publikovanými texty (tato informace je uvedena i v monografii o Františku

-
- 7 Různorodá korespondence dochovaná po paní Falerské svědčí o její téměř neomylné schopnosti zvolit vhodný vyjadřovací styl. Srov. např. její osobní dopisy Richardu Havlovi, ANM fond František Falerski, inv. č. 248 či průvodní dopis kardinálu Vlkovi týkající se materiálů projednávaných v Radě pro hospodářské záležitosti Arcidiecéze pražské, ANM, fond František Falerski, inv. č. 296 apod.
- 8 Rozhovor s Tomášem Halíkem uskutečněný dne 29. 7. 2018.
- 9 Mireia Ryšková i Libor Ovečka v rozhovoru uskutečněném dne 6. 12. 2017 uvedli, že Zvěřina na základě zkušenosti se svými studenty přepracovával studijní texty, podle nichž teologii učil.
- 10 První tři verze se dochovaly v kopiích na průklepovém papíře. První a třetí verze mají v názvu slovní spojení „základní katecheze“, druhá verze je bez názvu. Čtvrtá verze je svázána ve žlutém papíře, aniž by na této obálce bylo cokoliv napsáno, a v názvu je pouze výraz „katecheze“. První a čtvrtá jsou do této publikace zařazeny jako přílohy (srov. s. 174–199).

Falerskim).¹¹ Úvahu považovanou za ztracenou identifikoval na základě obsahu i stylu prof. Novotný.

Dokreslení a hlubší pochopení některých faktů, s nimiž se čtenář může obeznámit v korespondenci zde publikované, poskytují především dopisy, které si Alena Falerská vyměňovala se svojí velkou přítelkyní kunsthistoričkou PhDr. Ludmilou Vachtovou.¹² Přátelství těchto dvou žen má svůj počátek v druhé polovině šedesátých let, kdy František Falerski začal pracovat jako technická síla v galerii Platýz, kterou tehdy řídila právě doktorka Vachtová, a ukončila ho až smrt paní Falerské. Dochovaný konvolut původně tvořil součást pozůstalosti po Aleně Falerské a Františku Falerskim a nyní je opět ve vlastnictví doktorky Vachtové.¹³ Přítelkyně si podrobně psaly téměř o všem, co je potkalo – o pracovních a rodinných problémech, o setkáních se společnými přáteli a známými, o výtvarném umění, katolické církvi a teologii, o tom, co čtou apod. A psaly si také o Josefu Zvěřinovi, s nímž se obě znaly.

Archivní materiály k Josefu Zvěřinovi se nacházejí v celé řadě archivů. Ke zkoumání zde sledovaného období bylo možné využít fondy Archivu Arcibiskupství pražského, Archivu bezpečnostních složek a Centra dějin české teologie na KTF UK, které však v roce 2018 ukončilo svou činnost a předalo své fondy Národnímu archivu.

Skutečnost, že ještě žijí pamětníci, kteří se se Zvěřinou znali, umožňuje doplnit písemné prameny o prameny orální. Tato relativně mladá historická metoda zprostředkovává nejen informace, které nebyly písemně ani jinak zaznamenány, ale také dává historikovi možnost nahlédnout do vypravěčova světa, který byl osobou, událostí či tématem, na něž vzpomíná, ovlivněn. Tedy nejen, co se Zvěřinovi či v souvislosti s ním stalo, ale také, co to pamětníkům dalo, je podstatné. A navíc, za pamětníky nehovoří jen slova, ale také jejich výraz a gesta, a to často velmi silně. Měla jsem to velké badatelské i lidské štěstí, že se mnou projevila ochotu hovořit řada Zvěřinových výjimečných spolupracovní-

11 Šmídová, Lucie, c. d., s. 106.

12 PhDr. Ludmila Vachtová (též Lída či Liduška), provdaná Granwehr, aktivní skautka, česká teoretička a kritička umění a přítelkyně Aleny Falerské. Od roku 1955 pracovala v časopise *Výtvarné umění* a externě studovala kunsthistorii, v roce 1964 přešla do nově založeného periodika *Knižní kultura*. Ujala se také správy galerie na Karlově náměstí a realizovala výstavy soudobého umění. V roce 1966 odešla z *Knižní kultury* do Galerie Platýz. Od roku 1957 se intenzivně věnovala dílu Františka Kupky.

13 Uspořádání této korespondence se ujala bibliografka Polana Bregantová, přítelkyně paní Vachtové. S velkou pečlivostí ji chronologicky seřadila, očíslovala a oskenovala – jedná se o 294 dopisů, pohlednic a korespondenčních lístků, z nichž tři jsou nedatované. Do takto zpracovaného materiálu jsem získala povolení nahlížet.

ků (MUDr. D. Pohunková, prof. T. Halík, prof. J. Royt, prof. J. Sokol) i žáků (doc. M. Ryšková, doc. L. Ovečka, PhDr. J. Stříbrný). Jejich vzdělání i životní zkušenosti jim umožnily vykreslit tohoto významného člověka ve vší jeho lidskosti. Krátce jsem také hovořila s paní Helenou Radkovskou. O Aleně Falerské se mnou hovořily její příbuzné – Mgr. Ivana Vítků a MUDr. Jana Žmolíková, její spolužák ing. Vladimír Fišera a kolegové z práce ing. Jarmila Špryňarová a Jiří Ryant. Třebaže dostupné prameny jsou různorodé, nepodávají a ani nemohou podávat obraz, který by bylo možné označit za skutečně celistvý.

Co se „zvěřinovské“ literatury týče, byla tomuto významnému teologu a kunsthistorikovi věnována pozornost již dříve, nicméně stále zůstávají období a oblasti jeho života, o nichž toho mnoho nevíme. Zásadní publikaci *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967* zpracoval filosof a teolog prof. Vojtěch Novotný.¹⁴ Kromě velmi podrobného zpracování prvních čtyřiapadesáti let Zvěřinova života obsahuje tato monografie velmi pečlivě zpracovanou bibliografii Zvěřinových textů vydaných v letech 1932–2012. Nicméně odborných prací z pera historiků i teologů, které jsou ve větší či menší míře věnovány Zvěřinovi (či které ho alespoň zmiňují), je celá řada. Za všechny uvedme velmi plastický popis jeho osobnosti a pojetí církve s názvem „Ekleziologie Josefa Zvěřiny“ od doc. Mireiy Ryškové.¹⁵ V rozhovorech, článcích, memoárech atd. zmiňuje Zvěřinu celá řada pamětníků.¹⁶ Pravděpodobně nejčastěji a poprávu tak činí prof. Tomáš Halík, který byl nejenom Zvěřinovým žákem, ale dlouhá léta i spolupracovníkem.¹⁷

Z literatury memoárové nutno uvést titul *Žít jako znamení*.¹⁸ Jedná se o knihu rozhovorů, které v 80. letech minulého století vedla s Josefem Zvěřinou Marie Rút Křížková. I přes nepřesnosti dané žánrem je tato kniha cenná tím, že představuje Zvěřinovu sebereflexi v době, kdy byl dlouhodobě monitorován StB a zván na výslechy, kdy čelil domovním prohlídkám a nemohl si být jist svou budoucností a byl, navzdory všemu zde řečenému, nesmírně aktivní jako autor samizdatově vydávaných teologických textů i – v rámci aktivit podzemní církve – jako učitel teologie.

14 Novotný, Vojtěch, c. d.

15 Ryšková, Mireia, *Ekleziologie Josefa Zvěřiny*, in: V. Novotný (ed.), *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*, Opera Facultatis theologiae – Theologica et Philosophica, Praha 2008, s. 168–176.

16 Např. Bradna, Antonín, *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002; Sokol, Jan – Beránek, Josef, *Nebát se a nekrást*, Praha 2003 aj.

17 Srov. např.: Jandourek, Jan – Halík, Tomáš, *Ptal jsem se cest*, Praha 2001; Halík, Tomáš, *Tó že byl život? Z podzemní církve do labyrintu svobody*, Praha 2018 aj.

18 Křížková, Marie Rút – Zvěřina, Josef, *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, Praha 1995.

Josef Zvěřina v letech 1913–1970

Josef Zvěřina se narodil 3. května 1913 do chudé rodiny jako nejstarší ze tří dětí.¹⁹ Jeho rodiče Josef a Marie Zvěřinovi spolu v době jeho narození nežili – matka bydlela ve Stříteži na Třebíčsku, ale záhy se i s dítětem odstěhovala za manželem do Vídně, kde se s ním kdysi poznala a kde s ním byla před synovým narozením i oddána. Po válce se rodina vrátila na Moravu do Višňového u Znojma. V tomto venkovském prostředí žil Zvěřina se svými rodiči až do nástupu na Arcibiskupské gymnázium v Praze.

Vzhledem ke vzpomínkám pamětníků, kteří často zdůrazňují Zvěřinovu dobrotu, i vzhledem k obsahu celé řady zde uvedených dopisů, z nichž dobrá vůle a snaha o empatii doslova číší, je důležitá jeho vzpomínka na dětství, které láskou a dobrotou rodičů ani jejich vzájemným porozuměním prodchnuté nebylo. On sám považuje svou smířlivost a touhu po porozumění mezi lidmi za reakci na své dětství, přičemž neopomíná zdůraznit i kladné vlastnosti rodičů, jako byla poctivost apod.

Od podzimu 1924 studoval Zvěřina na reálném gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze. Nejprve bydlel u své tety a jejího manžela, ale záhy se rodiče přistěhovali do Prahy a syn k nim. Bytové poměry rodiny byly tak zoufalé, že otec požádal profesorský sbor o pomoc, neboť syn neměl kde studovat. Jeden z profesorů zařídil Zvěřinovi možnost přestoupit na Arcibiskupské gymnázium v Praze-Bubenči a bydlet v internátě určeném pro studenty tohoto gymnázia. Vysokou úroveň této školy zajišťovali jezuité a od studentů se očekávalo, že si většina z nich zvolí kněžské povolání.

19 Není-li uvedeno jinak, autorka čerpala informace obsažené v této části textu z monografie V. Novotného a rozhovoru J. Zvěřiny s Marií Rút Křížkovou.

Zvěřinovo rozhodnutí stát se knězem se postupně formovalo v průběhu jeho studií, přičemž vliv rodičů nesmíme přeceňovat, neboť byli spíše formální katolíci. Jedním z faktorů, které měly v tomto procesu nepochybně vliv, bylo Zvěřinovo členství ve spolku ministrantů Legio angelica, který založil P. Method Klement OSB.²⁰ Josef Zvěřina byl jedním z chlapců, kteří měli přímý kontakt s P. Klementem, což bylo – zdá se – velmi důležité, neboť všechny významné osobnosti, které z tohoto prostředí vyšly (např. Jiří Reinsberg, Alexandr Heidler, Antonín Mandl či Anastáz Opasek), byly odchovanci samotného P. Klementa. Třebaže sám Zvěřina se na členství v tomto spolku ve svých textech či rozhovorech nikdy neodvolával, je odůvodněné hledat kořeny jeho neutuchající a trpělivé pastorační, pedagogické a apoštolské činnosti i v této organizaci, neboť kromě vlivu ideologického nutno vzít v potaz i přímý Klementův vzor – tedy vzor člověka, který se své práci věnoval s neuvěřitelnou houževnatostí a zaujetím.

Po maturitě nastoupil Zvěřina na podzim roku 1932 do pražského semináře, avšak záhy dostal nabídku studovat v Římě a ještě v listopadu tam odjel. Po dobu svých římských studií na Pontificum Athenaeum Seminarii Romani žil Zvěřina v československé Papežské koleji Nepomucenum. Za šest let svého pobytu dosáhl výborný student Josef Zvěřina titulu bakaláře filosofie, bakaláře teologie a licenciátu teologie a 11. července 1937 byl vysvěcen na kněze.

Po svém návratu do rodné země byl Zvěřina okamžitě poslán do pastorače – od 1. srpna 1938 působil jako kaplan ve Falknově nad Ohří,²¹ tedy v Sudetech. Zde byl konfrontován s doutnajícím konfliktem, který v jednu chvíli přerostl v i konflikt otevřený. Navzdory tehdejší tristní situaci české menšiny i českých kněží v této oblasti se Zvěřina bez sebe-menšího otálení pokusil o aktivní pastorači. Navíc se v těžkých chvílích, kdy bylo nutné zaopatřovat raněné a umírající a pomáhat bližním nad rámec kněžských povinností, nezalekl a skutečně sloužil tam, kde ho bylo zapotřebí jako kněze i člověka.

20 Legio angelica byla organizace působící v Čechách a na Moravě. Při jednotlivých farách vznikaly skupinky ministrantů – družinky, jejichž členové skládali různé zkoušky a odebírali stejnojmenný časopis. Cílem spolku bylo zvýšit úroveň ministrantské činnosti zvýšením disciplíny ministrantů, ale také prohloubením znalostí o bohoslužbě a ministrantské roli v ní. Z dlouhodobého hlediska chtěl P. Klement připravit chlapce na budoucí laickou apoštolskou činnost a zvýšit zájem o povolání kněze. Především pražští chlapci měli tu výhodu, že se P. Klement rozhodl obohatit aktivity spolku o skauting, takže mnozí z nich prošli i skautskou formací.

21 Dnes Sokolov.

Po obsazení Sudet, a tedy i Falknova byl Zvěřina převeden do Pyšel, kde byl k 1. říjnu 1938 jmenován kaplanem. Pyšely byly dle Zvěřiny pravým opakem Falknova. Těšil se zde pozici vítaného kaplana, jehož kázání a hojně pastorační aktivity nacházely u farníků velký ohlas. Mimo jiné zde založil katolický skautský oddíl a absolvoval tzv. lesní školu, což byl výcvikový program Svojsíkova Junáka pro skautské vedoucí.²² Ještě za svého pobytu v Pyšelích začal Zvěřina publikovat – v průběhu roku 1939 mu byly uveřejněny celkem tři články v katolickém týdeníku *Národní obnova*. Byl to první krůček na cestě pilného autora teologických a kunsthistorických textů.

Působení v Pyšelích trvalo do konce července 1940 a od 1. srpna byl Zvěřina jmenován kaplanem v Plzni. Zde věnoval většinu svého času katolickému skautingu. Na jeho postoji ke skautingu jako pouhému nástroji, jímž se může kněz přiblížit mládeži, která by za jiných okolností byla mimo dosah jeho působení, se zřejmě odráží roky strávené v Legio angelica. I P. Klement se totiž nikdy netajil tím, že skauting je mu prostředkem, jak chlapce ve spolku zaujmout a udržet.²³ Slibně se rozvíjející síť oddílů (nejen) katolického skautingu však vzala za své v létě 1940, kdy byly skautské oddíly rozpuštěny.

Dne 1. října 1940 byl Zvěřina jmenován kaplanem a interkalárním (dočasným) administrátorem v Praze na Malé Straně u sv. Mikuláše. Podobně jako ve Falknově, i zde se potýkal s následky česko-německého napětí, byť v jiné formě – dalšími dvěma kaplany byli Němci zodpovědní za duchovní správu německých katolíků v několika vikariátech a problémy vyplývající z nutnosti zorganizovat de facto dvojí pastorační nebyly zanedbatelné.²⁴

Zvěřina i na Malé Straně pokračoval v činnostech, jímž se věnoval již dříve – vedl skautský oddíl (byť pod názvem Katolická besídka) a hojně publikoval v katolických periodikách.²⁵ Nově se začal věnovat činnosti pedagogické (byť nikoliv na univerzitní úrovni), která ve svém důsledku způsobila Zvěřinovu novou dlouhodobou orientaci na dějiny umění –

22 Skutečnost, že se Zvěřina odvážil založit skautský oddíl, hovoří pro to, že i v Legio angelica se věnoval skautingu.

23 Skautské oddíly, které vznikaly proto, aby mládež v určité politické či náboženské organizaci neodcházela za skautingem jinam, byly za první republiky zcela běžné (sociální demokraté měli skautské odbory D.T.J., komunisté Mladé průkopníky, katolická církev oddíly katolického skautingu apod.). Po celou dobu existence skautingu v českých zemích se setkáváme se skauty, kteří s tímto přístupem souhlasili, stejně jako s těmi, kteří podobnou strategii odsuzovali.

24 Friedrich Kasper, jeden z těchto kaplanů, byl konfidentem gestapa a v době protektorátu udělal strmomu kariéru, srov. Novotný, Vojtěch, c. d., s. 64–65.

25 Jednalo se o *Praporec. Sborník pro náboženskou kulturu a Časopis katolického duchovenstva*.

v akademickém roce 1941–1942 působil jako vyučující předmětu „křesťanská archeologie“ na Arcidiecézním bohosloveckém učilišti pražském.

Od 22. dubna 1942 do 1. srpna 1943 byl Zvěřina internován ve františkánském klášteře v Zásmukách u Kolína. Třebaže se nejednalo o pevné vězení ani vězení táborového typu (v jisté omezené míře bylo možno klášter na několik hodin i opustit), byli internovaní kněží drženi v těžkých podmínkách, nuceni k manuální práci apod. Zvěřina tehdy poprvé na vlastní kůži okusil, jak se může projevit nelibost těch, kteří zneužívají moc a nacházejí se na druhé straně barikády. O jeho internaci se zasloužil Franz Bobe, převor řádu maltézských rytířů, konfident gestapa a jedna z nejhružnějších postav německého katolického kléru v českých zemích.²⁶ Bobe Zvěřinu udal, že v kostele sv. Mikuláše nejsou nápisy dvojazyčné, ale pouze české. Hlavním důvodem však bylo Zvěřinovo protiněmecké smýšlení.

Po návratu z internace do své farnosti začal Josef Zvěřina opět učit na Arcidiecézním bohosloveckém učilišti, ale již v prosinci dostal nejen zákaz působit na této škole, ale pracovat s mládeží vůbec. K paradoxům této doby patří i skutečnost, že Zvěřina byl na jedné straně svými nadřízenými ustanoven, aby přednášel pro kolaborantskou Českou ligu proti bolševismu (není známo, že by se jakkoliv zapojil), ale na straně druhé jej nacházíme i v řadách českého protinacistického odboje. Růžena Vacková, docentka starověké vzdělanosti a klasické archeologie na FF UK, s níž se Zvěřina od roku 1943 přátelil, jej zapojila do odbojové činnosti ve skupinách Parsifal a Voláme č. 15, resp. 18. Zvěřina se opět orientoval na mládež – psal dopisy pro totálně nasazené na práci v Říši, které se rozmnožovaly na cyklostylu. Na rozdíl od doc. Vackové, jejíž zapojení do odboje trvalo mnohem déle a bylo intenzivnější, nebyl nikdy zatčen. Zajímavé je, že Zvěřina po návratu z internace už nepublikoval, třebaže jak v Zásmukách, tak později v Praze texty psal a překládal.

Tři poválečné roky byly obdobím různorodých aktivit Zvěřiny kněze a intelektuála. Práce ve farnosti, s vysokoškolskými, vlastní postgraduální studium, počátky akademické kariéry a další, to vše vyžadovalo určitou nezdolnost i nadstandardní zaujetí.

Zvěřina byl na Malé Straně zvolen členem revolučního národního výboru, kde skutečně krátce působil. Po letech, v rozhovoru s Rút Křížkovou, vyjadřuje přesvědčení, že se mu podařilo zabránit páchání

26 Franz Werner Bobe (1902–1947) škodil i po válce: ihned po skončení války byl zatčen a učinil obsáhlou výpověď plnou pomluv. Třebaže řadu z těchto nepravd jsou dnes historici schopni ne-li vyvrátit, tedy alespoň zpochybnit, jsou známy případy, kdy byla Bobeho výpověď zneužita proti nevinným lidem.

zvěrstev na Němcích. Nejednalo se o ojedinělý případ odmítání msty ze strany Zvěřiny. Jak dosvědčují mnozí jiní pamětníci, Zvěřina říkal, že ho jeho nepřátelé nemohou donutit k tomu, aby je nenáviděl – a to navzdory prožitému utrpení.²⁷ Tento důležitý a v psychologickém slova smyslu životodárný postoj byl čímsi jako Zvěřinovým poznávacím znamením.

Z poválečného období se dochovaly koncepty některých Zvěřinových kázání. Jedná se jen o malý zlomek textů, nicméně je zjevné, že byl na své posluchače náročný ve smyslu mravním i intelektuálním, aniž by se stával nesrozumitelným. V této době také opět publikoval časopisecky. Zvěřinovy články nalezneme především v katolických periodikách *Katolík. List pro kulturu a život z víry* a *Vyšehrad. List pro křesťanskou kulturu*.²⁸

Na podzim roku 1945 složil Josef Zvěřina nostrifikační zkoušku, čímž bylo jeho vzdělání nabyté v Římě oficiálně uznáno i v Československu. Mohl tedy začít pracovat na disertaci a také začít působit na akademické půdě v roli pedagoga. Na podzim roku 1945 získal na pražské teologické fakultě místo asistenta významného kunsthistorika prof. Josefa Cibulky, současně však studoval dějiny umění na pražské filosofické fakultě.²⁹

Zvěřina, podobně jako mnoho intelektuálů té doby, si zřetelně uvědomoval, že vývoj společnosti s sebou nese nutnost seznámit se s marxismem. Poctivé, přibližně roční samostudium Marxe, Engelse, Lenina i Stalina s sebou přineslo plod v podobě disertační práce s názvem „Marxismus – filosofie – náboženství. Kritická studie“, kterou předložil na pražské teologické fakultě 14. září 1946. Zvěřina rozhodně nepatřil k litym odpůrcům marxismu – jeho respekt vůči lidem manuálně pracujícím a soucit, který s nimi měl,³⁰ mu umožnil vnímat tuto motivaci i u Marxe. Kladný postoj k tomuto filosofovi mu ovšem nebránil v opravdu kritických postojích vůči marxismu i vůči způsobu, jakým byl v praxi uplatňován. Práce však byla vrácena k doplnění a Zvěřina sám byl přesvědčen, že důvodem byl příliš kladný vztah k Marxovi. Vzhledem k plánovanému odjezdu na studia do Francie disertaci nijak nepřepisoval, stáhl ji a rozhodl se, že napíše práci novou.

Na konci října 1946 odcestoval Josef Zvěřina do Francie, kde se na pařížské Sorbonně věnoval křesťanské archeologii a dějinám umění

27 Rozhovor s Dagmar Pohunkovou uskutečněný dne 27. 10. 2017, rozhovor s Mireiou Ryškovou a Liborem Ovečkou uskutečněný dne 6. 12. 2017, rozhovor s Janem Stříbrným uskutečněný dne 25. 1. 2018 a rozhovor s Tomášem Halíkem uskutečněný dne 29. 7. 2018.

28 Putna, Martin C., *Česká katolická literatura 1945–1989*, Praha 2017, s. 53–59.

29 Balík, Stanislav – Hanuš, Jiří, *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, Brno 2012, s. 130; Holubová, Miloslava, *Necestou cestou*, s. 141, 389–398.

30 Zvěřinův kladný vztah k manuálně pracujícím lidem explicitně zmiňovali M. Ryšková a L. Ovečka v rozhovoru uskutečněném dne 6. 12. 2017.